

IV

РОДИНА ТА ПОВСЯКДЕННИЙ ПОБУТ

ШЛЮБНО-СІМЕЙНІ ВІДНОСИНИ В КОНТЕКСТІ ПРАВОСЛАВНОЇ ПОВСЯКДЕННОЇ КУЛЬТУРИ РОСІЇ (XVIII СТ.)

У статті йдеться про повсякденність як предмет історичного дослідження в сучасній вітчизняній науці. Наголошується на антропологічному повороті в сучасній науці, в результаті чого об'єктом зацікавлення вчених постає сфера приватного, неофіційного життя “маленької, рядової людини”. На прикладі церковного регулювання шлюбно-сімейних відносин Російською Православною Церквою показано втручання і регулювання цієї особистісної сфери життя.

Ключові слова: шлюбно-сімейні відносини, повсякденність, девіантна поведінка, родинне життя.

Наслідком методологічного дискурсу кінця XIX — початку XX ст. стало зародження парадигми аналітичної, соціально-орієнтованої, історичної науки. Очевидно, настав час переосмислити домінуючі світоглядні основи наукових досліджень, зважаючи на виклики часу, які змушують критично оцінити інтелектуальні здобутки минулого, сформулювати напрями сучасних досліджень і окреслити перспективи майбутнього.

Унаслідок різних об'єктивних і суб'єктивних причин приватне життя людини довгий час залишалось осторонь наукових інтересів дослідників. Водночас сфера приватного побуту є важливою з боку дослідження повсякденного життя людей минулого. Без врахування приватної сфери життя людей значна частина історії неминує набирати вигляду “мертвої” історії без індивідів. За словами відомого дослідника російської культури Ю. М. Лотмана, щоб зрозуміти смисл поведінки живих людей і літературних героїв минулого, потрібно знати їх культуру: їх просте, звичайне життя, їх звички, уявлення про світ тощо¹.

Тема “маленької, рядової людини”, її проблеми, вчинки, життя розглядалася фрагментарно, вважалася малокорисною і несерйозною, вона тлумачилася лише як доповнення до “великої” історії. Нині ж багато вчених визнають безсумнівну користь і потребу звернення до історії “знизу”, до звичайної людини, її інтересів, думок, почуттів, турбот, речей, які її оточували. Звернення до повсякденності — це перехід від показу абстрактних процесів і структур до аналізу конкретної ситуації, який дає змогу по-іншому висвітлити політичні, економічні, соціальні, культурні

процеси. Дослідження повсякденності дає можливість переглянути стереотипи, які стосувалися історії суспільства, завдяки чому виникає нова точка зору на загальновідоме.

Історія повсякденності виросла з протесту проти розгляду історії в абстрактних поняттях, проти глобальних теорій, надмірної політизації та ідеологізації всього суспільного життя. Дослідники цього напрямку занурюються у вивчення невеликих спільностей: сім'ї, парафії, населеного пункту, школи, вулиці, міського кварталу, домашнього побуту, довілля тощо. Відомий французький історик Ф. Бродель зауважував, що історія набуває свого сенсу тільки тоді, коли вона розглядається на вертикальному зрізі: від повсякденного життя на рівні землі і до успіхів, до досягнень (і несправедливостей) суспільної надбудови².

Дослідження приватної сфери дозволяє долучитися до емоційного переживання людей минулих епох, зрозуміти, що їх хвилювало у щоденному приватному житті, про що вони мріяли, до чого прагнули. Це дасть змогу заглибитися у людську психологію, зрозуміти мотиви і стереотипи людської поведінки. Адже сукупність людей, їхніх неповторних доль і становить людське суспільство, яке варто розглядати не як об'єднання багатьох великих індивідів, а враховувати їхні щоденні психологічні настанови, повсякденне життя, моделі поведінки тощо.

Родина протягом тисячоріч була багатофункціональним соціальним інститутом, основним завданням якого було відтворення людського роду й збереження життя. Протягом історичного розвитку відбувалися зміни в

самій родині, її структурі, зв'язків з іншими соціальними інститутами, системі сімейного права, правового статусу членів родини, її місця в суспільстві й значення для держави.

Сім'я як одна з найстаріших біосоціальних спільнот нині зазнає величезних змін. Вони мають глобальний універсальний характер і пов'язані з руйнацією традиційних цінностей та форм сімейного життя й шлюбу. Проте це не означає загибелі сім'ї як такої. Нові часи відкривають нові обрії у стосунках чоловіка, жінки і дитини.

В останні роки, коли в українському суспільстві швидкими темпами розвивається економіка, політика, соціальна сфера, родина стає усе більше самостійним і значимим об'єктом правового регулювання держави. Кризові явища в суспільстві найбільш відчутно проявляються в сфері шлюбно-сімейних відносин. Сучасна родина переглядає систему цінностей, на перший план висуває особисту кар'єру членів родини, матеріальний і соціальний добробут. Декларовані століттями ідеї шлюбу здобувають нове прочитання, змінюються не тільки ідеальні уявлення про бажану родину й шлюб, але й традиційні норми моралі, моделі шлюбно-сімейної поведінки, і в цілому правова культура сімейних відносин. Саме тому дослідження взаємодії християнської моралі і традиційних сімейних норм у вирішенні завдань виховання та становлення нового покоління актуально для України ХХІ століття.

Повсякдення стає предметом інтересу істориків II половини ХІХ ст. Тоді з'являються праці, присвячені побуту, моральності, звичаям народу, зокрема, роботи О. Терещенка, М. Костомарова, І. Забеліна³. Для вказаних розвідок був характерний фактографічно-описовий підхід. У полі зору дослідників першої хвилі зацікавлення повсякденням опинилися макро- і мікросередовище проживання: природа, місто, село, житло (зовнішній і внутрішній простір, включно з інтер'єром, меблі, начиння тощо); турбота про тіло і зовнішній вигляд (фізичні вправи, гігієна, лікування, костюм); ключові, соціально значимі моменти життя людини (народження і хрещення дитини, створення родини (весілля), смерть (похорони); сім'я, сімейні відносини, міжособистісні відносини; дозвілля (ігри, розваги, свята). Учені зосереджували свою увагу на зовнішньому, предметно-матеріальному боці життя, більше акцентували на тому, що і як було при-

йнято робити, ніж на тому, які установки свідомості, моральні цінності стояли за певними вчинками і діями.

Повсякденність як культурно-значимий феномен є відкриттям науки ХХ ст. Наступний етап розвитку історії був пов'язаний з іменами тих учених, у працях яких формується нова, культурологічно орієнтована історична наука. Це голландський історик Й. Хейзинга⁴ і засновники французької "Нової історичної науки" (школи "Анналів") Л. Февр і М. Блок. Учені твердо обстоювали людинознавчу концепцію історії і виходили з того, що вона не може відбуватись поза людьми та їхньою свідомістю, а проходить крізь них, за їх участі. На їх думку, ментальність, ідеологія та соціальна поведінка людей є невід'ємною складовою історичного дослідження, одним із важливих аспектів для розуміння історії певного періоду.

Радянською історичною наукою до кінця 1980-х років усе, що стосувалося повсякденності, розглядалося з ідеологічних позицій. Доступ до багатьох архівів був закритим, що не дозволило об'єктивно реконструювати весь спектр проблем повсякденного життя радянських людей.

На сьогоднішньому етапі розвитку української науки історія повсякденності стає найбільш популярним і актуальним методологічним напрямом досліджень. Свідченням цього є збільшення кількості наукових студій, проведення спеціальних конференцій, присвячених різним аспектам цього напрямку досліджень⁵.

Одним із напрямів вивчення історії повсякденності є шлюбно-сімейні відносини, які належать до консервативної сфери міжособистісних людських відносин. Дослідженню розвитку шлюбно-сімейних відносин присвятили свої праці російські вчені М. Цатурова, Н. Пушкарьова, Б. Миронов, Ю. Гончаров (у Російській імперії)⁶ та інші.

Шлюбно-сімейні відносини в Україні стали предметом зацікавленнь таких учених, як В. Маслійчук, Н. Пилипенко, О. Романова, О. Гуржій, В. Горобець, М. Сулима, Ю. Волошин, І. Ворончук⁷ та ін. Їх праці присвячені різним аспектам означеної проблеми, зокрема, негативному впливу загальноросійського сімейного законодавства на родинні відносини українців, що призвело до занепаду і деморалізації подружнього життя, девіантній поведінці жінок наприкінці ХVІІІ ст., розумінню

понять “праведності” і “гріховності” у родинному житті пересічних українців, а також родинним стосункам у середовищі козацької еліти XVIII ст., шлюбності у старовірів у другій половині XVIII ст. тощо.

Мета студії полягає у дослідженні політики Російської держави щодо шлюбно-сімейних відносин мирян в соціально-побутовому аспекті, як один із компонентів православної повсякденної культури XVIII ст.

У жодній галузі права звичай не виявився настільки живучим, як у сімейній сфері. Не лише після прийняття християнства дохристиянські звичаї не піддалися знищенню, але й продовжували жити до кінця XIX ст. у формі сімейних обрядів. Незважаючи на зусилля держави і Церкви, християнство так і не змогло до кінця перебудувати світогляд і менталітет народу. Сім'я так і залишилася тим ретранслятором, який зберігав і передавав родинні традиції. Дохристиянські цінності так і не вдалося повністю знищити навіть каральними санкціями. Склалася своєрідна цілісна система, в якій християнські норми і цінності поєднувалися з язичницькими обрядовими діями. Це наочно простежується в поєднанні православного вінчання і язичницького весілля, які стали невід'ємними атрибутами укладання шлюбу.

На початку XVIII ст. розпочався новий період в історії шлюбно-сімейних відносин, який умовно можна назвати державно-церковним (прерогативу регулювання їх перебрала на себе держава), на відміну від попереднього — церковно-державного (X–XVII ст. — шлюбно-сімейні відносини були монополією Церкви). З 20-х рр. XVIII ст. в Російській державі було взято курс на створення моделі консисторської системи єпархіального управління. Відповідно до цього було запроваджено духовні консисторії — найвищий колегіальний орган в системі єпархіального управління та духовні правління — підпорядковані їй колегіальні органи єпархіальної влади на місцях, до компетенції яких було віднесено розглядати шлюбно-сімейні справи.

Шлюбне законодавство перейшло в руки світської держави (Синоду), постанови якої стали обов'язковими і для Церкви, коли формувався так званий синодальний варіант православ'я⁸. З петровських указів початку століття і до грудня 1917 р. укладання шлюбу регулювалося церковними і світськими нормами права. У XVIII ст. разом із переходом

шлюбно-сімейних справ від духовної влади до світської відбулося важливе явище: цивільний (громадянський) елемент шлюбу, який відіграв таку велику роль, доки шлюбні справи не були у віданні Церкви, відступив на другий план, і підкорився релігійному, світське ж законодавство стало на сувору релігійну основу. Початок цьому процесу поклав цар Петро I, який заборонив неустойки, скасував рядні записи і церковні заручини, встановив шлюбний вік та ін. Шлюбно-сімейне життя в Росії XVIII ст. характеризувалися такими специфічними рисами, як значною роллю держави в їх регулюванні. Світська і церковна влада об'єднали свої зусилля у процесі дисциплінування суспільства.

У XVIII ст. відбулася бюрократизація Руської Православної Церкви, уніфікація церковного життя, зростання її впливу на паству, розширення компетенції церковних установ і їхнє втручання у приватне, неофіційне (шлюбно-сімейне) життя мирян. Тому одним із джерел його регулювання стала церковна документація: рапорти, інструкції, промеморії, метричні книги, сповідні розписи тощо.

Держава перебрала на себе функції нагляду і покарання за відхилення від норм шлюбно-сімейного життя за допомогою розгалуженого бюрократичного апарату, розширюючи при цьому компетенцію державних органів і дозволяючи їм контролювати різні сторони родинного життя. Влада збільшила контроль над особистістю, намагалася дисциплінувати соціум за допомогою перевиховання, при цьому відмовляючись від жорстоких тілесних покарань.

У Росії XVIII ст. батьківська влада, практика переділів, висока смертність, відсутність ринкового господарства і традиції утримували низький шлюбний вік для чоловіків і жінок. Однак ці фактори по-різному працювали в різних регіонах імперії, де одні з них переважали, а інші мали другорядне значення.

Однією з особливостей церковного шлюбу до 1765 р. було його оформлення за допомогою “венечної пам'яті” — документа, який видавався єпархіальним архієреям на ім'я священника про дозвіл вінчання наречених. Регламентація грошових зборів за обряд вінчання, контроль за їх дотриманням свідчать про те, що шлюб у XVIII ст. був одним із суттєвих джерел грошових прибутків Руської Право-

славної Церкви. Дана обставина свідчить про матеріальні мотиви поведінки священнослужителів і цілком практичне втілення поглядів Церкви на таїнство шлюбу в повсякденні соціальні практики.

Шлюбно-сімейні приписи Руської Православної Церкви регламентували вінчати наречених лише парафіяльному священикові, котрий був добре обізнаний зі своїми мирянами, знав їхній сімейний стан, тому міг виявляти ті законні перешкоди, що робили шлюб неможливим. Часто про факт незаконного вінчання ставало відомо духовному правлінню через певний час після його здійснення випадково, або зумисне зацікавленою особою, найчастіше — парафіяльним священиком у зв'язку зі втратою ним прибутку за вінчання, або з метою помсти і зведення рахунків із винним ієреєм, чи через випадкове з'ясування таких обставин.

Однією з найосновніших умов укладання шлюбу було відсутність між нареченими споріднення. Коли йшлося про близький ступінь, то визначити їх було нескладно. Крім того, як правило, між близькими родичами і свояками шлюби не укладалися. Однак шлюби укладалися між людьми, котрі мали віддалені ступені споріднення, визначити які було важко. Тому священик покладався на свідчення родичів наречених. Так же точно він і покладався на них у питаннях, яким саме шлюбом вінчалася пара (першим, другим, третім), адже наречені не завжди жили на території парафії. Складні переліки духовних родичів значно ускладнювали пошуки шлюбних партнерів для людей у невеликих поселеннях, тож, аби звести до їх мінімуму, Синод намагався скоротити розлогі ступені споріднення для встановлення непрямих родинних стосунків.

У XVIII ст. церковна і світська влада з метою уникнення порушень численних правил про заборонені ступені споріднення для одруження, змушена була скоротити кількість цих заборон. Рішення духовного суду свідчать про те, що в другій половині XVIII ст. відбулося зменшення заборонених ступенів споріднення, і духовна влада вже дозволяла шлюби в таких ступенях споріднення, в яких у попередні періоди вважала просто недопустимими.

Парафіяльні священики іноді зловживали своїм становищем і свідомо освячували шлюби, знаючи або здогадуючись про існування

між чоловіком і дружиною певних ступенів спорідненості, маючи з цього матеріальний зиск. Якщо хтось не доносив про це духовній владі, то подібні факти так і залишалися невідомими. Сумлінні священнослужителі зверталися до духовного правління, аби роз'яснити і розвіяти їхній сумнів щодо можливості одруження чоловіка і жінки.

Головною причиною консервативності Церкви в шлюбно-сімейних справах було прагнення зберегти шлюб будь-якими засобами. Ідея про вічність подружнього союзу породжувала різко негативне відношення до розлучення як способу вирішення конфліктних ситуацій між подружжям. Політика церковної влади полягала в прагненні за будь-яку ціну зберегти подружній союз. Тому законними вважалися лише невелика кількість загальноприйнятих приводів для розлучення. Збільшити кількість приводів для розлучення означала б нехтування ідеєю про непорушність шлюбу.

Ефективний інституціональний контроль над шлюбом і розлученням був у Росії відносно модерним феноменом. На відміну від Західної Європи, в Росії він встановився пізніше — лише в першій половині XIX ст. Тривалий час Церкві не вистачало достатньої адміністративної сили і ефективного апарату для того, щоб контролювати шлюб і розлучення. Влада Церкви була швидше номінальною і проявлялася переважно по відношенню до еліти суспільства. Розширення території Російської держави у XVIII ст., географічна розосередженість і мобільність населення, недосконалі засоби комунікації, несистематизовані закони, численні війни, мобілізація — все це не сприяло ефективному встановленню контролю Церкви над шлюбно-сімейними відносинами. Незважаючи на це, було зроблено кроки до того, щоб встановити ефективний контроль над цими процесами, зокрема, започатковано церковну адміністрацію (духовні консисторії), запроваджено метричні книги та сповідальні розписи. До початку XIX ст. Церква створила адміністративний апарат, озброєний належною документацією, що забезпечував владу і контроль над шлюбно-сімейними відносинами. Ця інституалізація досягла своєї вершини в “Уставі духовних консисторій” 1841 року, де було кодифіковано умови, необхідні для розлучення, і його процедуру.

Якщо на початку XVIII ст. для отримання розлучення подружжю достатньо було подати

заяву своєму парафіяльному священикові й отримати від нього так званий розлучний лист, то в другій половині розлучення суворо контролювалися духовною владою і підлягали церковному суду.

Закони про розлучення були заплутаними і недосконалими, до того ж прискіплива процедура отримання робила його фактично неможливим, як того і бажала Церква. Фактично розлучення було перетворено у важку, дорожку справу. У тих, хто подавав прохання про розлучення, шанси були невеликими. Така політика відштовхувала віруючих від Церкви, що призводило до їхнього переходу в старообрядництво, які одружувалися і розлучалися незалежно від церковного контролю.

Розлучення у XVIII ст. охопили не лише еліту суспільства, а й селянство, яке являло собою бастион традиційної сімейності та благочестя. Однак шлюбборозлучний процес відобразив значний розрив між цими станами: перші, обізнані з законодавством і юридичними тонкощами, мали змогу організувати швидке розлучення, або принаймні прискорити його. Непривілейованим же станам було важко розібратися в плутанині церковного правосуддя, що й затягувало процес розлучення.

Шлюбборозлучні процеси породили багато юридичних казусів, що призводило до відхилення прохань і відчуження мирян від Церкви. Такі явища паралізували адміністрацію і підривали її авторитет серед віруючих. Шлюбборозлучні справи були свого роду діалогами, в яких стикалися різні точки зору на сімейні відносини. Якщо у представників еліти було більше можливостей для того, щоб представити справу в суд у відповідності з буквою закону, то непривілейовані стани у своїх почасті відвертих і деталізованих свідченнях покладалися більше на народну логіку, ніж на закон.

Сім'я асоціювалася з політичною стабільністю, тому Руська Православна Церква робила все для того, щоб унеможливити розпад родини (будь-то формальне розлучення або просто окреме проживання подружжя). Шлюб, як священне церковне таїнство, неможливо було анулювати. Така сакральна сутність

шлюб борозлучила традиційному репродукційному уявленню про нього (необхідність народження дітей). Тут проявилася діаметральна різниця між церковними і мирськими поглядами на шлюб.

У шлюбборозлучних справах відчутний розрив між офіційним і народним православ'ям. Якщо Церква культивувала сакраментальний погляд на шлюб, миряни ж дотримувалися більш секулярного погляду, що ґрунтувався на традиційних патріархальних відносинах. Спроби Церкви пропагувати сакраментальний характер шлюб, як одне з таїнств, глибоко не вкоренилися у свідомість мирян, які продовжувалися послуговуватися традиційними поглядами.

У XVIII ст. в суспільстві поступово зароджувалися процеси трансформації влади: застосовувалися способи, функцією яких було: “побудження, посилення, контроль, нагляд, примноження і організація сил, які владу собі підкорять — влада, призначена швидше для того, щоб сама виробляти, примушувати їх рости і впорядковувати, ніж для того, щоб чинити їм перепони, змушувати коритися чи руйнуватися”⁹.

Таким чином, методологічною основою дослідження шлюбно-сімейних відносин є історична антропологія. Характерною особливістю цієї методології є акцентування уваги на щоденних практиках соціуму, зміщення уваги з подієвої історії в бік історії самоусвідомлення людей минулих епох, їх соціально ціннісних орієнтирів у повсякденних практиках і ментальності. У XVIII ст. на тлі модернізації Російської держави відбувалося формування нових демографічних уявлень. У зв'язку з цим вивчення різних сторін шлюбно-сімейних відносин і демографічної поведінки населення, у тому числі і регулювання цих процесів Руською Православною Церквою, викликає особливий інтерес. У зв'язку з перетворенням Росії на імперію політика правителів була спрямована на всеохоплюючий контроль над її населенням. Він проявився і в шлюбно-сімейних відносинах, які держава намагалася регулювати, виходячи зі своїх загальнодержавних інтересів.

Джерела та література:

1 *Лотман Ю. М.* Беседы о русской культуре: Быт и традиции русского дворянства (XVIII — начало XIX века) / Юрий Михай-

лович Лотман. — СПб.: Искусство-СПб., 1997. — С. 9.

2 *Бродель Ф.* Материальная цивилизация,

- экономика и капитализм, XV–XVIII вв. / Фернан Бродель. — М.: Прогресс, 1986. — С. 29.
- 3 *Терещенко А.* Быт русского народа / Александр Терещенко. — СПб., 1848. — 509 с.; *Костомаров Н. И.* Очерк домашней жизни и нравов великорусского народа в XVI–XVII столетиях / Николай Иванович Костомаров. — М.: Республика, 1992. — 303 с.; *Забелин И. Е.* Домашний быт русских царей в XVI и XVII ст. / Иван Егорович Забелин. — М., 1869. — 858 с.
- 4 *Хейзинга Й.* Осень Средневековья / Йохан Хейзинга; [пер. с нидерландского Д. Сильвестрова]. — М.: Айрис, 2004. — 544 с.
- 5 *Удод О.* Історія повсякденності як методологічна проблема / О. Удод [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://blog.ivfr.net/entry.php?w=history@e_id=158; Удод О. Історія повсякденності: питання методології, історіографії та джерелознавства / О. Удод [Електронний ресурс] // Режим доступу: http://www.history.org.ua/XIX/k2/5_1.pdf; *Коляструк О. А.* Предмет історії повсякденності: історіографічний огляд його становлення у зарубіжній та вітчизняній історичній науці / О. А. Коляструк // Український історичний журнал. — 2007. — № 1. — С. 174–184; *Федчиняк А.* Історія повсякденності як складова змісту шкільної історичної освіти / А. Федчиняк [Електронний ресурс] // Режим доступу: [dls.ksu.kherson.ua/dls/GetFile.aspx?m=2@d=1354; ukrainian%20historigrafy.doc](http://dls.ksu.kherson.ua/dls/GetFile.aspx?m=2@d=1354;ukrainian%20historigrafy.doc); *Бурин С., Ведюшкін В.* Історія повсякденності як складова шкільного курсу нової історії / С. Бурин, В. Ведюшкін [Електронний ресурс] // Режим доступу: www.bdpu.org/scientific_published/history_2006/11.doc;
- 6 *Цатурова М. К.* Русское семейное право XVI–XVIII вв. / М. К. Цатурова. — М.: Юрид. лит., 1991. — 112 с.; *Пушкарьова Н. Л.* Женщины Древней Руси / Наталья Львовна Пушкарьова. — М.: Мысль, 1989. — 286 с.; *Пушкарева Н. Л.* Мать и дитя в Древней Руси (отношение к материнству и материнскому воспитанию в X–XV вв.) / Н. Л. Пушкарьова // Этнографическое обозрение. — 1996. — № 6. — С. 93–106; *Пушкарева Н. Л.* Русская семья X–XVII вв. в “новой” и “традиционной” демографической истории / Н. Л. Пушкарьова // Этнографическое обозрение. — 1996. — № 3. — С. 66–79; *Пушкарьова Н. Л.* Женщина в русской семье (X–XX века) / Н. Л. Пушкарьова // Русские / отв. ред. В. А. Александров и др. — М.: Наука, 1999. — С. 456–465; *Миронов Б. Н.* Социальная история России периода империи (XVIII–начало XX вв.) / Борис Николаевич Миронов. — СПб.: Издательство “Дмитрий Булавин”, 1999. — Т. 1. — 548 с.; Т. 2. — 566 с.; *Гончаров Ю. М.* Городская семья второй половины XIX — начала XX в. / Юрий Михайлович Гончаров. — Барнаул: Изд-во Алт. ун-та, 2002. — 384 с.
- 7 *Маслійчук В.* Девіантна поведінка жінки на Слобожанщині у 80-х — 90-х рр. XVIII ст. (за матеріалами повітових судів Харківського намісництва) / В. Маслійчук // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. — 2005. — Вип. 5. — С. 197–215; *Маслійчук В.* Насильство в родині на Лівобережній та Слобідській Україні у другій половині XVIII ст. / В. Маслійчук // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. — 2007. — Вип. 7. — С. 243–263; *Маслійчук В. Л.* Провінція на перехресті культур: Дослідження з історії Слобідської України XVII–XIX ст. / Володимир Леонтіївич Маслійчук. — Х.: Харківський приватний музей міської садиби, 2007. — 400 с.; *Романова О.* Народне розуміння християнської “праведності” та “тріховності” (на матеріалах Київської духовної консисторії XVIII ст.) / О. Романова // Студії з давньої і нової історії України. — К., 2007. — С. 456–476; *Романова О.* Сповідальні книги Київської митрополії XVIII ст. як спосіб церковного контролю за мораллю парафіян / О. Романова // Український історичний журнал. — 2008. — № 4. — С. 122–148; *Гуржій О.* “Іван носить плахту, а Настя — булаву?": Суспільно-політичний портрет елітної жінки першої третини XVIII ст. / О. Гуржій // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. — 2002. — Вип. 1. — С. 219–230; *Горобець В.* “Хочю [...] поняти б за себя московскаго народу вдову...” (Жінки в політичній біографії Івана Брюховецького) / В. Горобець // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. — 2003. — Вип. 2. — С. 149–164; *Сулима М. М.* Грѣхи розмаїтї: епитимійні справи XVII–XVIII ст. / Микола Матвійо-

вич Сулима. — К.: Фенікс, 2005. — 256 с.; Волошин Ю. Шлюбність і шлюбний стан старовірів Стародубського полку в другій половині XVIII ст. / Ю. Волошин // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. — 2004. — Випуск 4. — С. 39–51; Волошин Ю. Структура семьи в “Государевых описных малороссийских раскольничьих слободах” (на примере слободы Деменка Топальской сотни Стародубского полка) / Ю. Волошин // Липоване: история и культура русских-старообрядцев. — Одесса, 2005. — Выпуск 2. — С.31–44; Волошин Ю. В. Розкольницькі слободи на території Північної Гетьманщини у XVIII ст. (історико-демографічний аспект) / Юрій Володимирович Волошин. — Полтава:

АСМІ, 2005. — 312 с.; Ворончук І. Подружні зради як наслідок практики укладання шлюбів в Україні в XVI–XVII ст. (на матеріалах ранньомодерної Волині) / І. Ворончук // СОЦІУМ. Альманах соціальної історії. — 2006. — Випуск 6. — С.161–201.

- 8 Покровский Н. Н. Документы XVIII в. об отношении Синода к народным календарным обрядам / Н. Н. Покровский // Советская этнография. — 1981. — № 5. — С. 96–108.
- 9 Фуко Мишель. Воля к истине: по ту сторону знания, власти и сексуальности / Мишель Фуко; [пер. с фр., ком. и послесловие С. Табачниковой]. — М.: Касталь, 1996. — С. 240.

Ирина Петренко

Брачно-семейные отношения в контексте православной повседневной культуры России (XVIII в.)

В статье речь идет о повседневности как предмете исторического исследования в современной отечественной науке. Акцент делается на антропологическом повороте в современной науке, в результате которого объектом заинтересованности ученых стала сфера приватной, неофициальной жизни “маленького, рядового человека”. На примере церковного регулирования брачно-семейных отношений Российской Православной Церковью продемонстрировано вмешательство и регулирование этой сферы жизни.

Ключевые слова: брачно-семейные отношения, повседневность, девиантное поведение, семейная жизнь.

Irina Petrenko

Marriage-family relations in the context of orthodox everyday culture in Russia (XVIII century)

The article deals with everyday occurrence as a subject of historical research in modern ukrainian history. The author tells about anthropological turning in modern science when private life of ordinary people becomes the subject of research. On the example of church regulation of marriage-family relations the author shows the interference of Russian Orthodox Church into such personal sphere of life.

Key words: marriage and family relations, everyday life, deviant behavior, family life.

